

GELMINTOZLARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI VA ZAMONAVIY DIAGNOSTIKA USULLARI

Abdekeeva Barno

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
Jismoniy tarbiya va sport faoliyati kafedrası stajyor-o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23376541>

Annotatsiya. Mazkur tezisda *gelmintozlarning inson salomatligiga ta'siri, ularning kelib chiqish sabablari, tarqalish yo'llari va organizmda yuzaga keltiradigan patologik o'zgarishlari yoritilgan. Shuningdek, gelmintozlarni aniqlashda qo'llaniladigan an'anaviy laboratoriya tekshiruvlari hamda zamonaviy diagnostika usullarining imkoniyatlari tahlil qilingan.*

Kasalliklarni erta aniqlash, samarali davolash va profilaktik tadbirlarni tashkil etishning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: *gelmintozlar, parazitlar, inson salomatligi, diagnostika, laboratoriya tekshiruvlari, immunologik usullar, molekulyar diagnostika, profilaktika, sanitariya-gigiyena.*

Kirish. Gelmintozlar — odam organizmda parazit chuvalchanglar, ya'ni gelmintlar yashashi natijasida yuzaga keladigan kasalliklar guruhidir. Ushbu kasalliklar dunyoning turli hududlarida uchrab, aholi salomatligiga, ayniqsa, bolalar, o'smirlar va immuniteti zaif insonlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Gelmintozlarning tarqalishida sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik, ifloslangan suv va oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish, zararlangan tuproq bilan aloqa qilish hamda ayrim hollarda yetarlicha pishirilmagan go'sht yoki baliq mahsulotlarini iste'mol qilish muhim omillar hisoblanadi.

Gelmintozlarni o'z vaqtida aniqlash kasallikning asoratlari kamaytirish va davolash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli diagnostika usullarini takomillashtirish, laboratoriya tekshiruvlaridan oqilona foydalanish hamda kasalliklarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni kuchaytirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Asosiy qism. Gelmintlar inson organizmiga turli yo'llar bilan kirib, ichak, jigar, o'pka va boshqa a'zolarida parazitlik qilishi mumkin. Ularning turi, organizmga tushgan parazitlar miqdori, zararlanish davomiyligi va insonning umumiy salomatligi kasallikning kechish xususiyatlarini belgilaydi. Ayrim gelmintozlar yengil yoki belgisiz kechsa, boshqalari jiddiy klinik holatlarga sabab bo'lishi mumkin.

Gelmintozlarning inson salomatligiga ta'siri, avvalo, ovqat hazm qilish tizimida kuzatiladigan buzilishlarda namoyon bo'ladi. Qorin og'rig'i, ko'ngil aynishi, ich ketishi yoki qabziyat, ishtahaning o'zgarishi kabi belgilar ayrim parazitlar infeksiyalarda uchrashi mumkin.

Biroq ushbu belgilar faqat gelmintozlarga xos emas, shuning uchun tashxisni faqat klinik alomatlariga asoslanib qo'yish mumkin emas.

Ba'zi gelmintlar organizmda oziq moddalarning o'zlashtirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, temir tanqisligi kamqonligi, oziqlanish holatining yomonlashuvi va jismoniy rivojlanishning sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, bolalarda uzoq davom etuvchi parazitlar zararlanish o'sish, diqqatni jamlash va o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud. Ayrim parazitlar esa ichak tutilishi, jigar yoki boshqa a'zolarining zararlanishi kabi jiddiy asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Gelmintozlarni aniqlashda diagnostika usuli kasallikni keltirib chiqargan parazit turi va uning rivojlanish bosqichiga qarab tanlanadi. An'anaviy laboratoriya tekshiruvlari orasida najas namunasini mikroskopik tekshirish muhim o'rin tutadi. Ushbu usul orqali ayrim gelmintlarning tuxumlari yoki lichinkalarini aniqlash mumkin. Ayrim hollarda parazitlarning tuxum ajratishi davriy bo'lgani sababli bir martalik tekshiruv manfiy natija berishi mumkin. Shuning uchun klinik vaziyatga qarab bir necha marta namuna topshirish tavsiya etilishi mumkin.

Enterobiozga, ya'ni ostritsa bilan zararlanishga shubha qilinganda perianal soha namunasi maxsus yopishqoq lenta yoki tegishli surtma usuli bilan olinadi. Namuna, odatda, ertalab yuvinish va hojatga chiqishdan oldin olinishi maqsadga muvofiq. Bu usul parazit tuxumlarini aniqlash imkoniyatini oshiradi.

Zamonaviy diagnostikada immunologik usullar ham qo'llaniladi. Ferment bilan bog'liq immunosorbent tahlil (ELISA) ayrim parazitlar kasalliklarda organizmning immun javobini, jumladan, muayyan antitanelarni aniqlashga yordam beradi. Biroq antitanelarning mavjudligi har doim ham faol infeksiyani anglatmaydi; natijalar klinik belgilar va boshqa tekshiruvlar bilan birgalikda baholanishi lozim. Ayrim holatlarda antigenlarni aniqlash testlari ham qo'llanadi.

Molekulyar diagnostika usullaridan polimeraza zanjir reaksiyasi (PZR/PCR) muayyan parazitlarning genetik materialini aniqlash imkonini beradi. Ushbu usul ayrim infeksiyalarda yuqori sezgirlik va spetsifiklikka ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, uning qo'llanilishi laboratoriya imkoniyatlari, tekshirilayotgan parazit turi va klinik ko'rsatmalarga bog'liq.

Ultratovush tekshiruvi, kompyuter tomografiyasi va magnit-rezonans tomografiya kabi tasviriy tekshiruvlar ayrim to'qima gelmintozlari yoki ichki a'zolar zararlanishi gumon qilinganda qo'shimcha diagnostik ahamiyatga ega. Umumiy qon tahlilida eozinofillar miqdorining oshishi ayrim gelmintozlarda kuzatilishi mumkin, biroq bu belgi boshqa kasalliklarda ham uchraydi va mustaqil tashxis mezoni hisoblanmaydi.

Shunday qilib, gelmintozlarni aniqlashda yagona diagnostika usuli barcha holatlar uchun birdek samarali emas. Eng maqbul yondashuv — bemorning shikoyatlari, epidemiologik ma'lumotlari, klinik ko'rigi va tegishli laboratoriya yoki instrumental tekshiruvlar natijalarini birgalikda baholashdir.

Profilaktika choralari. Gelmintozlarning oldini olishda shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish muhim ahamiyatga ega. Ovqatlanishdan oldin va hojatxonadan keyin qo'llarni sovun bilan yuvish, meva-sabzavotlarni yaxshilab tozalash, xavfsiz ichimlik suvidan foydalanish, go'sht va baliq mahsulotlarini yetarli darajada pishirish zarur. Shuningdek, sanitariya sharoitlarini yaxshilash, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, bolalar muassasalarida gigiyenik targ'ibot olib borish va tibbiy tavsiyalarga muvofiq tekshiruvlardan o'tish kasalliklar tarqalishini kamaytirishga yordam beradi.

Gelmintozlarning ayrim turlarida xavf guruhlariga mo'ljallangan profilaktik dori dasturlari qo'llanilishi mumkin. Bunday tadbirlar mahalliy epidemiologik vaziyat va sog'liqni saqlash organlari tavsiyalariga asoslanishi lozim. Dori vositalarini o'zboshimchalik bilan qabul qilish tavsiya etilmaydi.

Xulosa. Gelmintozlar inson salomatligiga turlicha ta'sir ko'rsatib, ovqat hazm qilish tizimi faoliyatining buzilishi, oziq moddalar tanqisligi, kamqonlik va ayrim holatlarda ichki a'zolarining zararlanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Kasalliklarni erta aniqlash uchun mikroskopik tekshiruvlar, immunologik tahlillar, molekulyar diagnostika hamda zarur hollarda instrumental tekshiruvlardan foydalaniladi.

Diagnostika usulini to'g'ri tanlash parazit turi va klinik vaziyatga bog'liq.

Gelmintozlarga qarshi kurashishda zamonaviy diagnostika imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, sanitariya-gigiyena madaniyatini oshirish, xavfsiz suv va oziq-ovqat bilan ta'minlash hamda profilaktik tadbirlarni muntazam amalga oshirish zarur. Ushbu chora-tadbirlar kasalliklarning tarqalishini kamaytirish va aholi salomatligini muhofaza qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. *Soil-transmitted helminth infections*. WHO, rasmiy axborot materiallari.
2. World Health Organization. *Deworming in children: key facts and public health guidance*. WHO, rasmiy axborot materiallari.
3. Centers for Disease Control and Prevention. *DPDx: Laboratory Identification of Parasites of Public Health Concern*. CDC.
4. Centers for Disease Control and Prevention. *Clinical Overview of Soil-transmitted Helminths*. CDC.
5. Garcia L. S. *Diagnostic Medical Parasitology*. ASM Press.
6. World Health Organization. *Bench Aids for the Diagnosis of Intestinal Parasites*. WHO.
7. Ryan E. T., Hill D. R., Solomon T., Aronson N. E., Endy T. P. *Hunter's Tropical Medicine and Emerging Infectious Diseases*. Elsevier.